

NORLANDSFORSKNING
NORLAND RESEARCH INSTITUTE

Mellom linjene?

En kunnskapsstatus om ungdom med sammensatte behov for offentlige velferdstjenester

Publisert: September 2016

Christian Lo
Terje Olsen
Cecilie Høj Anvik

Arbeidsnotat nr: 1011/2016

ISSN-nr: 0804-1873

Prosjektnr: 1589

NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

ARBEIDSNOTAT

ARBEIDSNOTAT NR:	ISSN-NR:	PROSJEKTNUMMER:	ANTALL SIDER:
1011/2016	0804-1873	1589	26
FORFATTER(E):			SALGSPRIS NOK:
Christian Lo, Terje Olsen og Cecilie Høj Anvik			
Mellom linjene? En kunnskapsstatus om ungdom med sammensatte behov for offentlige velferdstjenester			

INNHOOLD

FORORD	2
INNLEDNING	3
NÆRMERE OM FREMGANGSMÅTE.....	5
SAMMENSATTE BEHOV KREVER SAMMENSATTE LØSNINGER	6
DE KRITISKE OVERGANGENE	8
NORMALITETENS TIDSLINJE OG MARGINALISERING	10
DE MANGLENDE VOKSNE	12
UNGE OG MEDVIRKNING	14
BLIKKET SOM GJØR	16
DET INDIVIDUELLE MØTET	18
HVILKE PROBLEMSTILLINGER ER DET BEHOV FOR MER KUNNSKAP OM?	20
REFERANSER	22

FORORD

Fylkesmannen i Oslo og Akershus ønsket å fremskaffe mer kunnskap om ungdommers erfaringer fra møter med ulike velferdstjenester. Bakgrunnen er tilbakemeldinger fra både ungdom og ansatte i velferdstjenestene, som beskriver en situasjon hvor mange ungdommer ikke får tilbud om de tjenestene de har behov for. Det ser ut til å eksistere et sprik mellom reelt tilbud og behov.

Konsekvensene av dette beskrives blant annet i Stortingsmeldingen «Se meg!»:

Mange voksne med omfattende hjelp forteller at ble oversett og forsømt i barne- og ungdomsårene. Det er ikke uvanlig at disse personene har vært i kontakt med både barnevernet, arbeids- og velferdsforvaltningen, sosialtjenester, helse- og omsorgstjenester og justissektoren. Blant gjengangerne i hjelpeapparatet er det en opphopning av levekårsproblemer og personlige problemer. Det er ikke satt inn tilstrekkelig og koordinerte tiltak før problemene utviklet seg, selv om mange uttrykte bekymring

(St. Meld. 30, 2011-2012:60)

Det har derfor vært ønskelig å fremskaffe mer kunnskap om hvordan tjenestetilbudet kan tilpasses unges behov bedre. Samtidig finnes det lite oversiktlig kunnskap om hvilke faktorer ved tjenestene som fra ungdommenes egne ståsteder, fører til positive eller negative opplevelser i møter med hjelpeapparatet. Snarere ser slik kunnskap ut til å være spredt over rapporter og annen litteratur fra en lang rekke ulike fag- og forskningsområder.

Dette arbeidsnotatet er et bidrag til å øke kunnskapen om hvordan velferdstjenestene kan innrettes for å bedre ivareta ungdoms behov. Vi håper notatet kan bidra til at flere ungdommer opplever møtet med hjelpeapparatet positivt, og også stimulere til mer forskning om hvordan ungdoms erfaringer kan benyttes til å bedre tjenestene.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus, september 2016.

INNLEDNING

I løpet av det siste tiåret har mange land i Europa opplevd en bekymrende økning i andelen unge som ikke er i arbeid eller utdanning. Internasjonalt har dette medført en økt oppmerksomhet om denne gruppen unge som faller utenfor i overgangen til voksenlivet. Selv om vi i Norge har gjennomgått perioden med en relativt lav andel unge utenfor arbeid og utdanning, sammenlignet med andre land i Europa, har ungdommer som opplever en trøblete overgang til voksenlivet også vært viet økt oppmerksomhet i forskningen her hjemme. Hovederfaringen er at Norge er et godt land å bli voksne i, for de aller fleste unge. Samtidig har også forskningen fremvist en bekymrende kompleksitet i hvordan ulike problemstillinger ser ut til å henge sammen og forsterke hverandre, blant de ungdommene som på ulike måter faller utenfor. Særlig har forskningen demonstrert en sammenheng mellom psykiske helseproblemer, frafall fra videregående skole, svak tilknytning til arbeidslivet og risikoen for å forbli mottaker av offentlige stønader over lang tid (se Anvik og Waldahl 2016).

Påpekingen av slike sammenhenger er et fellestrekk ved mye av den nyere litteraturen, som tar for seg ungdommers møter med ulike deler av velferdsapparatet. Sammenhengende problemstillinger ser særlig ut til å gjelde de ungdommene som har størst behov for bistand. Det påpekes derfor stadig et behov for et hjelpeapparat som evner å se den unges livssituasjon i sammenheng og å koordinere bredt sammensatte tilbud av velferdstjenester tilpasset den enkeltes behov.

Disse behovene gjenspeiles også i nyere politikk- og tiltaksutvikling, hvor både samordning og ulike former for brukermedvirkning står sentralt (se, for eksempel, HOD 2016, St. Meld. 30 (2011-2012) og St. Meld. 33 (2015-2016)). Tiltakene som treffer ungdom med sammensatte problemstillinger er imidlertid spredt over en lang rekke fagfelt og sektoravgrensede tjenester. Likeledes er også kunnskapen om denne målgruppen i stor grad spredt i ulike rapporter og evalueringer, som ofte tar for seg enkelttiltak og avgrensede deler av tjenesteapparatet. Eksisterende kunnskap om ungdom med behov for sammensatte velferdstjenester bærer derfor preg av å være relativt fragmentert og i liten grad sett i sammenheng på tvers av de ulike forvaltningssektorene.

Dette notatet er resultat av en litteraturgjennomgang som Nordlandsforskning har gjennomført på oppdrag fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus. Hensikten med notatet har vært å oppsummere nyere forskningsbasert kunnskap som handler om hvordan ungdom med sammensatte behov for hjelp eller støtte opplever sitt møte med velferdssystemet. Fra oppdragsgiver har det særlig vært ønsket å se på forskning som tematiserer unges egne erfaringer der hvor det er flere ulike velferdstjenester og profesjonsaktører inne i bildet, slik det ofte kan være for de unge mennesker som har omfattende eller sammensatte problemer.¹ Prosjektet har imidlertid ikke hatt som målsetting å utarbeide en fullstendig kunnskapsoversikt, basert på all relevant litteratur innenfor ovennevnte tematikk. Dette notatet må snarere forstås som et tidlig skritt på veien mot mer sammenhengende kunnskap

---

¹ Med velferdstjenester menes her etater, tjenester og organisasjoner som gir tilbud til ungdom om en eller annen form for sosial, helsemessig eller pedagogisk tjeneste. Det kan eksempelvis være grunnskole, videregående skole, NAV, barnevern, BUP, PPT, VOP, andre spesialisthelsetjenester, utekontakter, skolehelsetjeneste, helsestasjon for ungdom og kriminalitetsforebyggende virksomhet rettet mot unge.

om slike møter, og et forsøk på å sammenfatte og konkretisere noen gjennomgående trekk og temaer fra litteraturen som beskriver unges møte med de ulike velferdstjenestene.

I gjennomgangen har vi vektlagt nyere litteratur publisert de siste fem årene. Vi har hatt en ambisjon om hovedsakelig å forholde oss til forskningsbaserte kilder, med den kvalitetssikring dette innebærer. Totalt har vi gått nærmere gjennom om lag 65 ulike kilder, gjengitt i notatets referanseliste. En stor andel av kildene består av rapporter, evalueringer og artikler som har opphav i avgrensede tiltak og prosjekter. Videre består også en stor andel av kildene av litteratur som på bredere grunnlag tar for seg problemstillinger knyttet til temaer som psykisk helse, frafall fra videregående opplæring, arbeidsledighet og kvalifiseringstiltak.

I litteraturgjennomgangen har vi hatt fokus på litteratur som omtaler unge fra 13 til 24 år. Flere av de gjennomgåtte kildene operer imidlertid med smalere eller bredere avgrensinger enn dette, og vår aldersavgrensning har kun fungert som veiledende i litteraturgjennomgangen.

Vårt fokus på *forskningsbasert kunnskap* kan heller ikke forstås som en absolutt avgrensning. Det er et kjennetegn ved litteraturen at mye av kunnskapen om målgruppen befinner seg i grenselandene mellom det vi kan kategorisere som forskning, ulike former for evalueringer og prosjektrapporteringer, policydokumenter, veiledere, samt innspill og rapporter fra ulike interesse- og brukerorganisasjoner. Vår definisjon av hva som utgjør forskningsbasert kunnskap er derfor basert på helhetlige vurderinger av de enkelte kildene.

I dialog med oppdragsgiver har vi stilt fire overordnede spørsmål til litteraturen, som også strukturerer den videre gjennomgangen i dette notatet. For det første har vi spurt om **hva faglitteraturen forteller om ungdommenes behov for tjenester**, og hvordan tjenestene er tilpasset disse behovene. Vi har her lett etter gjennomgående trekk i beskrivelsen av ungdom som kommer i kontakt med ulike deler av hjelpeapparatet, og særlig etter beskrivelser av unges særskilte behov for tilpasninger i møte med tjenestene.

Videre har vi undersøkt **hva faglitteraturen forteller om bruken av ungdoms egne perspektiver i utformingen av tjenester rettet mot unge**, gjennom ulike former for medvirkning. Brukermedvirkning fremstår som et sentralt virkemiddel på tvers av sektorene, og fremheves i litteraturen som sentralt for å oppnå resultater. Vi har lett etter overordnede trekk og problemstillinger knyttet til hvordan ambisjonene om brukermedvirkning har latt seg oversette til praksis, både på individuelt og strukturelt nivå.

Vi har også spurt om hva faglitteraturen kan fortelle oss om hvorvidt ungdommer opplever å få den hjelpen de behøver, og **hva som oppfattes som god hjelp**. Det er et sentralt poeng at oppfatningen av hva *god hjelp* innebærer er avhengig av ståsted og problemforståelse. Vi har undersøkt hvordan forskjeller i oppfatningen av hva som utgjør god hjelp beskrives i litteraturen, og særlig hva som kjennetegner beskrivelser hvor ungdommers egne oppfatninger av god hjelp står i sentrum.

Vi har konkludert notatet med en beskrivelse av **hvilke problemstillinger det er behov for mer kunnskap om**. Kunnskapsbehovene er her definert ut fra vårt generelle inntrykk av litteraturen, og har som formål å imøtekomme felles utfordringer for velferdstjenestene som møter ungdom med sammensatte behov.

NÆRMERE OM FREMGANGSMÅTE

Som nevnt innledningsvis har denne kunnskapsstatusen hatt som ambisjon å samordne sentrale funn fra forskning som, med ulike tematiske tilnærminger og innfallsvinkler, omhandler dette notatets problemstillinger. I praksis innebærer denne ambisjonen en rekke prioriteringer og analytiske avveininger. Disse skal, på den ene siden, sikre at litteraturtilfanget kommer ned til en håndterlig størrelse innenfor prosjektets ramme. På den andre siden er det i slike prosjekter alltid en reell fare for å se seg blind på enkeltområder og dermed miste oversikten over det totale bildet.

Helt konkret har vi gjort følgende prioriteringer og avgrensinger for å unngå disse fallgruvene:

- Vi har prioritert nyere publikasjoner, fra 2010 og fremover. Avgrensningen har imidlertid ikke vært for rigid. Særlig der vi har funnet at eldre materiale har vært viktig for å belyse temaer som fremkommer i nyere studier, har vi valgt å også inkludere disse i gjennomgangen.
- Som nevnt innledningsvis har vi definert ungdom i alderen 13-24 år som et veiledende hovedfokus for vår litteraturgjennomgang. Det er imidlertid få eksisterende studier som eksakt matcher vår definisjon. De fleste studiene som er inkludert i gjennomgangen opererer med andre aldersavgrensninger, og vi har inkludert en rekke studier med både bredere og smalere tilfang, basert på en skjønnsmessig vurdering av hvorvidt innhold og funn kan antas å være relevant for vår gruppe.
- Av hensyn til datatilfanget har vi forholdt oss til litteratur basert på norske, og i noen tilfeller nordiske, studier.
- Vi har prioritert forskningsbasert litteratur på feltet. Som allerede nevnt, er det imidlertid flytende overganger i store deler av litteraturen. Om troverdighet og relevans er god nok, hviler derfor på en helhetlig vurdering av flere kriterier, som for eksempel publiseringskanal/fagfelle-vurdering, redegjørelse for metodebruk og bruk av kilder.

For å sikre et bredt tilfang har vi benyttet fire ulike tilnærminger for å identifisere relevant litteratur:

- Fagpersoner hos oppdragsgiver har levert en omfattende litteraturliste for prosjektet, som oppdragsgiver har ønsket inkludert i gjennomgangen. Denne listen er særlig interessant ettersom den reflekterer litteratur som aktivt benyttes i praksisfelt og politikkutforming. Samtidig har listen også bydd på et utfordrende sorterings- og avgrensingsarbeid, ettersom store deler av litteraturen befant seg i grenselandet for hva vi har valgt å kategorisere som forskningsbasert. Flere av kildene fra oppgitt av oppdragsgiver ble derfor ikke inkludert i den endelige litteraturgjennomgangen.
- Forskerteamet ved Nordlandsforskning har på grunnlag av tidligere arbeid, og kjennskap til feltet, supplert listen fra oppdragsgiver med flere forskningsbaserte kilder.

- Det er gjennomført systematiske søk på enkelte temaer i basene Idunn, Oria og NORA.
- I tillegg er det også kommet til en del kilder gjennom å følge kildehenvisninger i materialet (såkalt «snowballing»).

Totalt har vi gjennomført grovsorteringer av om lag 450 referanser (inkludert duplikater) på overskrifts- og abstraktnivå og ut fra relevans til denne litteraturgjennomgangens formål. Etter nærmere prioriteringer og avgrensninger endte vi opp med å gjennomgå om lag 65 kilder som er inkludert i referanselisten til dette arbeidsnotatet. Kildene har vært systematisert, gjennomlest og kodet ved bruk av kodeverktøyet Nvivo.

SAMMENSATTE BEHOV KREVER SAMMENSATTE LØSNINGER

Ungdom er en heterogen gruppe, med ulike historier, i ulike livssituasjoner og med ulike ønsker om fremtiden. Dette gjelder også de som kommer i kontakt med de ulike velferdstjenestene og har behov for bistand.

Flere undersøkelser peker imidlertid på en viss todeling blant ungdom som kommer i kontakt med ulike deler av hjelpeapparatet (se for eksempel Myklebø 2012a, 2012b og Ose 2014). For eksempel beskriver veiledere hos NAV ofte en todeling hvor den ene gruppen av unge de møter står relativt nærme arbeidslivet, og krever mindre oppfølging (se særlig Myklebø 2012a). Disse har gjerne fullført utdanning, og har opparbeidet seg en viss kompetanse og/eller arbeidserfaring. Samtidig beskriver også veilederne en annen gruppe av ungdom som står betydelig lengre unna arbeidslivet. Disse beskrives som å ha mer omfattende problemer, og det er disse veilederne hos NAV opplever å ha mest kontakt med. To faktorer ser ut til å gå igjen i beskrivelsen av denne andre gruppen. For det første er det mange i denne gruppen som ikke har fullført videregående opplæring, og veilederne hos NAV beskriver ofte lengre historier med manglende mestring, lav selvfølelse, og lite motivasjon. For det andre oppleves ofte problemene som ungdommer i denne gruppen møter som sammensatte, og veilederne oppgir at mange i gruppen har helseproblemer, særlig knyttet til psykiske lidelser og rus (Ose et al. 2014, Myklebø 2012a).

Sammenhengene mellom frafall, helseproblemer (særlig psykiske), og senere lav tilknytning til arbeidsmarkedet påpekes i store deler av litteraturen som er gjennomgått i dette notatet (se særlig Anvik og Eide 2011, Bragstad og Brage 2011, Hammer og Hyggen 2013, Backe-Hansen et al. 2014, Anvik og Waldahl 2016). Flere studier viser også at psykiske helseproblemer oppgis av ungdom selv som en av de hyppigste årsakene til frafall fra videregående opplæring (se for eksempel Anvik og Eide 2011, Markussen og Seland 2012, Sikveland 2013).

Som blant annet Anvik og Gustavsen (2012) påpeker, er det i midlertid gode grunner til å advare mot enkle kausale forklaringer på slike sammenhenger, som for eksempel at frafall og senere arbeidsledighet og/eller uførhet skyldes psykiske lidelser i seg selv. En av begrunnelsene for slike advarsler er den uklare og glidende bruken av begreper som *psykisk helse* og *psykiske problemer*, både i dagligtalen og delvis også i fagspråket (Anvik og Eide 2011, Markussen og Seland 2012). Ofte forstås begrepene videre enn spesifikke diagnoser,

og mange av undersøkelsene, som baserer seg på egenrapporteringer, kan ikke med sikkerhet si noe om omfanget av psykiske helseproblemer.

Videre er det problematisk å skille ut psykisk helse som enkeltfaktor, ettersom ungdoms psykiske plager ofte står i komplekse sammenhenger med andre faktorer. For eksempel viser undersøkelser at ungdom med psykiske helseproblemer, sammenlignet med ungdom som har god psykisk helse, også har dårligere relasjon til sine foreldre, har færre venner, oftere opplever mobbing, og generelt trives dårligere i lokalmiljøet og på skolen (NOVA 2015).

Snarere enn lineære årsakssammenhenger, peker forskningen på mer komplekse og individuelle sammenhenger som medfører at enkeltmennesker havner i vanskelige livssituasjoner. Således kan symptomer som angst og depresjon, som igjen kobles til frafall og uførhet, tolkes som både *resultat* og *bakgrunn* for at mennesker har havnet i vanskelige livssituasjoner. Anvik og Gustavsen (2012) demonstrer for eksempel hvordan vanskelige oppvekstvilkår, mobbing, manglende oppfølging og ensomhet blir faktorer bak psykiske problemer, som igjen kan resultere i dårlige resultater på skolen, frafall og senere problemer i arbeidslivet. I en undersøkelse om frafall fra de videregående skolene i Akershus fylke, finner Markussen og Seland (2012) likeledes sammensatte årsaker til skoleslutting blant ungdom. I undersøkelsen fremkommer det at skoletretthet, feilvalg og psykiske problemer er de grunnene som hyppigst oppgis, blant elever og skoleansatte, som årsaker til frafall fra videregående opplæring. Samtidig fremkommer det at disse årsakene ofte opptrer sammen, og til dels kan forklare eller forsterke hverandre (Markussen og Seland 2012). Gjennom dybdeintervjuer har Natland og Rasmussen (2012) undersøkt hvordan syv ungdommer fra en sentral østlandskommune selv forklarer årsakene til at de har avbrutt videregående utdanningsløp. Et sentralt funn hos dem er at ungdommene selv fremhevet sammenhenger mellom problemer hjemme og skoleavbrudd, snarere enn spesifikke forhold i skolesituasjonen. Skolen var snarere en arena hvor problemer i den hjemlige sfæren, slik som egen eller andres sykdom, kaotiske hjemmeforhold eller psykiske vansker, materialiserte seg i form av dårlige prestasjoner og høyt fravær (Natland og Rasmussen 2012). Sammenhengen mellom hjemmeforhold og skoleprestasjoner fremkommer også i Anvik og Eide (2011), som siterer ei ung jente som uttrykker sammenhengen på følgende måte:

Hvis du har masse problemer hjemme og i miljøet, så har du fokuset der, og ikke på skolen. Da klarer du det ikke. Det overskygger alt.

(Jente gjengitt i Anvik og Eide 2011:24)

Det er en sentral erkjennelse i litteraturen at kompleksiteten i slike sammenhenger krever helhetlige tilnærminger, der hele livssituasjonen og problemkomplekset til den unge blir sett i sammenheng (Thrana et al. 2009, Anvik og Eide 2011, Anvik og Gustavsen 2012, Myklebø 2012a, Frøyland og Fossetøl 2012, Backe-Hansen et al. 2014). Litteraturen viser at når det gjelder tjenester og tiltak rettet mot unge som har sammensatte utfordringer og behov, utøver de ulike delene av forvaltningen og hjelpeapparatet sin myndighet innenfor hver sine deler av enkeltmenneskets livssituasjon. Problemet, det vil si den unges utfordringer og behov, ses ut fra den enkelte sektor og linjes myndighets- og ansvarsområde. Sett fra systemet er de unge enten noens elever, brukere eller pasienter. Sett fra de unge selv er de Ola eller Kari, som sliter både med skole, arbeid, helse og hverdagslivet. De unge trenger hjelp på tvers av myndighetsområdene. Dette innebærer ofte behov for hjelp, støtte og

oppfølging fra ulike deler av hjelpeapparatet *samtidig* (Anvik and Eide 2011, Anvik and Gustavsens 2012, Anvik and Waldahl 2016).

Slik helhetlig oppfølging lar seg sjeldent avgrense innenfor kompetanseområdene og virkemiddelapparatet til enkeltaktørene i hjelpeapparatet som møter ungdommene. Snarere må løsninger samordnes, både samtidig og i kjeder, og sys sammen i håndterlige og fleksible «totalpakker» (Olsen og Jentoft 2010). Dette krever en sømløs samhandling mellom de ulike aktørene i det sektorinndelte hjelpeapparatet, men også en tett oppfølging og dialog med den enkelte ungdommen. Det er derfor en sentral erkjennelse at slik helhetlig oppfølging også krever at enkelte aktører tar et koordinerende ansvar (Olsen og Jentoft 2010, Backe-Hansen et al. 2014, Anvik og Waldahl 2016). Som vi kommer tilbake til lengre ned, er nettopp opplevelsen av at noen «tar regien» (Anvik og Waldahl 2016) for en slik helhetlig og tett oppfølging en sentral fellesnevner i historiene om hva som oppleves som god hjelp fra ungdommenes egne perspektiv.

Komplekse utfordringer krever sammensatte og koordinerte løsninger. En tydeligere politisk retning krever derfor en koordinert vilje på tvers av sektorområder. Det krever også mer fleksibilitet og autonomi ute i tjenestene i form av lokale tilpasninger, av å kunne gå på tvers av tjenesteansvarsområder og å jobbe med «våre» ungdommer, ikke «mine og dine».

DE KRITISKE OVERGANGENE

Erkjennelsen av et sammensatt og også individualisert problemkompleks er gjennomgående dokumentert i litteraturen som fra ulike ståsteder berører gruppen, og er også tydelig anerkjent i eksisterende policydokumenter, hvor koordinert og samordnede tjenester rundt den enkelte uttrykkes som en klart målsetting (se for eksempel NOU 2009:22). Det store antallet ulike fag, sektorer og aktører som på ulik måte berører målgruppen, utgjør både en begrunnelse og vesentlig utfordring for slik samordning (se for eksempel Kvamme og Jentoft 2011). Litteraturen peker på at behovet for samarbeid og samordning også må knyttes til en annen problemstilling som kjennetegner gruppen, nemlig de «kritiske overgangene».

«Ungdom» kjennetegnes per definisjon av å befinne seg i en rekke overgangsfaser, som både sosialt og juridisk innebærer overganger fra å være barn til å bli voksen. Konkret handler dette blant annet om overganger fra grunnskole til videregående skole, fra utdanning til arbeidsliv og fra avhengighet til selvstendighet. Slike overganger kan for de fleste oppleves som krevende liminalfaser, preget av usikkerhet og lite stabilitet. For ungdom i vanskelige livssituasjoner kan slike overganger i noen tilfeller oppleves som positive brudd, men for mange representerer de situasjoner hvor problemer «hoper seg opp», samtidig som man opplever å bli mye overlatt til seg selv (Anvik og Gustavsens 2012). Særlig problematiseres overgangen fra avsluttet grunnskoleutdanning som et kritisk punkt i litteraturen. For mange unge representerer denne overgangen et stort skritt mot selvstendighet, noe som delvis kan sees i sammenheng med at «ansvar for egen læring» tradisjonelt har vært et mantra i videregående opplæring, hvor det i liten grad har vært fokusert på samarbeidet mellom skole og hjem (Ose et al. 2014). Overgangen til videregående opplæring representerer, særlig i distriktene, også for mange en overgang til en selvstendig livssituasjon, gjennom flytting og hybeltilværelse.

Overgangen mellom ungdomsskole og videregående kan særlig være problematisk for ungdom med behov for ekstra oppfølging, som selv om de har fått god oppfølging gjennom ungdomsskolen kan oppleve å miste den nødvendige støtten når de går over til ny skole (Follesø 2011). Samtidig påpeker Anvik og Eide (2011) at overgangen fra grunnskole gir store muligheter til å fange opp ungdom i vanskelige livssituasjoner, ettersom overgangen også kan forstås som en første registrerbar bølge. Til tross for at, for eksempel, psykiske helseproblemer gjerne oppstår tidligere, er det når unge velger å takke nei til videregående opplæring at de blir registrert hos opplæringsansvarlige i de enkelte fylkeskommunene. Det er derfor her en mulighet til at tiltaksapparatet kan igangsette en tett og individuell oppfølging (Anvik og Eide 2011).

Fortellingene om ungdom som faller gjennom ved ulike overganger, er gjennomgående tema i litteraturen. Det pekes særlig på to strukturelle problemstillinger ved hjelpeapparatet som medfører at ungdom med sammensatte behov faller gjennom. For det første synes velferdsbyråkratiets sektorinndelte strukturer å bidra til at mange ungdommer faller utenfor eller mellom systemets ulike ansvarsområder. Dette gjelder særlig der overganger eller ungdommenes sammensatte problemstillinger gjør at de befinner seg innen flere, og derfor uklare, ansvarsområde, eller der det endog kan oppstå dragkamp om ressurser og «dytting» av ansvar mellom ulike aktører (se for eksempel Sveen og Tingvold 2015). En rigid sektorstruktur bidrar også til at hjelpeapparatet ofte kommer for sent inn i overgangene. For eksempel antyder flere studier at det kan finnes et betydelig forebyggingspotensial i å la NAV komme på banen ovenfor risikoutsatt ungdom allerede før videregående opplæring avbrytes eller fullføres (Ose et al. 2014, Gjertsen 2014).

Det andre grunnleggende strukturelle trekket som gjentas i litteraturen gjelder selve tjenestenes tilpasning til unges behov. Delvis relaterer dette seg til profesjonsaktørers tendens til å tolke ungdommenes problemstillinger utfra sine respektive fagfelt og virkemiddelapparat, og dermed glipper det ovennevnte behovet for å kunne «se» ungdommens livssituasjon i sammenheng. Selv om denne problemstillingen er gjennomgående i litteraturen som omhandler unge med behov for sammensatte velferdstjenester, er det også grunn til å tolke dette som en mer generell (snarere enn ungdomsspesifikk) problemstilling ved det sektorinndelte hjelpeapparatet. Norvoll (2011), som har undersøkt hvordan møtet med NAV oppleves for brukere (i ulike aldersgrupper) med psykiske problemer, finner for eksempel at brukere etterlyser mer helhetlig forståelser av sin livssituasjon og persontilpassede tilbud. Å få til koordinerte og samordnede tilbud, som innebærer behandling av grunnproblemer (knyttet for eksempel til psykisk helse), kombinert med hjelp til innpass til arbeidsliv eller utdanning, synes derfor å være et viktig suksesskriterium uavhengig av alder.

Mer spesifikk, for vår målgruppe, er utfordringen med at deler av hjelpeapparatet synes lite innrettet og tilpasset ungdom som målgruppe, og at ungdom ofte synes å falle mellom tjenester tilpasset enten barn eller voksne. I en undersøkelse av helse- og omsorgstilbudet til unge, finner Rambøll (2012) indikasjoner på at ungdom er en særlig sårbar gruppe. Rambøll finner at tjenestetilbudet unge mottar ofte varierer og er prisgitt kompetansen og kjennskapet til tjenester som det personalet de møter innehar. I motsetning til enkelte andre land (for eksempel Sverige), er ungdomsmedisin ikke etablert som eget fagfelt i Norge. Rambøll (2012) påpeker at det finnes mye kompetanse om unge i helsevesenet, men at denne er fragmentert og i stor grad knyttet til enkeltpersoner.

Ifølge Rambøll (2012) er det med andre ord ikke mangel på kunnskap om ungdom, men mangel på systematisering og kontrollert utprøving av denne kompetansen. Undersøkelsen viser at spesialisttjenesten som hovedregel er innrettet enten for barn eller voksne, med varierende aldersgrenser for barneavdelinger, og dermed sjeldent tilpasset ungdom spesielt. Denne inndelingen skaper store utfordringer knyttet til overganger mellom barneavdelinger og voksenavdelinger i spesialisthelsetjenesten. I undersøkelsen fremkommer det også at ulike arbeidskulturer i barne- og voksenavdelinger bidrar til å gjøre overgangene krevende. Mens personell ved barneavdelinger i større grad er generalister og evner å se den unges samlede behov, viser undersøkelsen at personell ved voksenavdelinger ofte innehar mer spesialisert kompetanse, med mindre grad av oppmerksomhet rettet mot den unges helhetlige livssituasjon. Rambøll påpeker imidlertid at flere helseforetak og kommuner er bevisste på ungdoms sårbare overganger, og peker på at særlig Oslo universitetssykehus og Ahus har satt fokus på dette, og også involverer unge for å skape prosedyrer for gode overganger.

Manglende innretning mot unge er også et sentralt tema hos Sveen og Tingvold (2015), som har gjennomført en studie av unge brukere (mellom 16 og 30 år) av den kommunale hjemmetjenesten. Ungdom utgjør i denne sammenhengen en relativt ny og økende brukergruppe, for en tjeneste som tidligere vært innrettet hovedsakelig mot eldre. I studien fremkommer det at ansatte i hjemmetjenestene mangler kompetanse på ungdom i sin grunnutdanning, og at ungdom oppleves som en mer ressurskrevende gruppe, med andre behov for tiltak, enn eldre (Sveen og Tingvold 2015). Også i denne studien fremkommer et komplekst og sammensatt behov hos ungdommene, som krever et bredt sammensatt tjenestetilbud fra flere aktører. Det er imidlertid et viktig funn at ansatte i hjemmetjenesten ofte opplever uavklarte ansvarsforhold, manglende koordinering og at tjenestene brukerne mottar varierer avhengig av hvem de møter i tjenestene.

Vi finner i litteraturen lite til systematisk overgangsarbeid rundt unge som har det vanskelig. Dette gjelder ulike typer av overganger; mellom grunnskole og videregående skole, mellom skole og arbeidsliv, mellom skole og arbeid, og mellom ulike helsetjenester. Overganger i denne sammenheng er også overganger til utenforskap, i form av drop-out fra videregående opplæring og status som ung ufør. Ungdom i slike overganger er spesielt sårbare fordi det ikke finnes noe «departement» for overgangsarbeid. At de unge faller gjennom i overgangene tydeliggjør sektoransvarets yttergrenser.

NORMALITETENS TIDSLINJE OG MARGINALISERING

Som overgangsfase er ungdomstiden relatert til et lineært og systematisert løp, gjennom skolegang og utdanning til arbeidsliv og selvstendighet. Et sentralt tema i mye av litteraturen som inkluderer ungdommens egne perspektiv, er hvordan slike løp knyttes til «normalitet», og hvordan det å havne på kant med systemets plan i seg selv innebærer en marginaliseringsprosess (Thrana et al. 2009, Backe-Hansen et al. 2014, Drange et al. 2015). Brudd med slike bestemte lineære løp innebærer ofte at ungdommene kommer i utakt med sine sosiale omgivelser, som vennegjengen og familiens forventninger (Thrana et al. 2009). Det er særlig når disse bruddene er et faktum at ulike tiltak iverksettes, gjennom eksempelvis NAV og oppfølgingstjenesten. En utilsiktet konsekvens av disse tiltakene, som

har til formål å hjelpe ungdommene, er at de samtidig synliggjør og understreker ungdommenes avvik fra *forløpsnormen* (Thrana et al. 2009).

Den uttalte målsetningen fra ungdom om å leve «normale» eller «vanlige» liv, som uttrykkes i deler av litteraturen, kan til en viss grad relateres til et ønske om å holde seg innenfor, eller komme inn igjen, i slike *forløpsnormer*. Således kan innretningen av tiltak og ordninger, både i og utenfor de normaliserte forløpene, bidra til å skape barrierer, i den grad de ikke er tilstrekkelig tilpasset de som beveger seg i grenselandet til de normale forløpsnormene. For eksempel viser litteraturen hvordan ungdom opplever at det å orientere seg i mulighetene for utdanningsløp og kvalifisering til arbeidsliv blir betydelig vanskeligere når man har falt ut av et ordinært skoleløp (Anvik og Eide 2011):

Det er viktig å advare ungdom mot å droppe ut, fordi det er veldig vanskelig å finne ut av systemet hvis du ikke går på videregående skole. Og så får en så utrolig mye jobb etterpå, med å ta det igjen, det er liksom ikke noe vei, det er et helvete! Det er så vanskelig og en får svi for det. Jeg skulle ønske at jeg skulle ha klart de to årene som var igjen på skolen. Det er grusomt nå å gå og ikke vite om en vil klare å få en utdanning, et fagbrev.

(Jente gjengitt i Anvik og Eide 2011:26)

Lignende barrierer beskrives også i at skolene mange steder ikke tar inn igjen elever som har falt ut i løpet av skoleåret (se for eksempel Drange et al. 2015:15), og at ytelser fra NAV i noen tilfeller bortfaller når ungdom som sliter klarer å få en fot innenfor ordinære skoleløp (se Frøyland og Fossetøl 2014 og Ose 2014).

I vårt samfunn uttrykkes det en viss skepsis om at ungdom er *for flinke, for streite, for konforme*. Det reflekterer en bekymring for at rammene for hva som defineres som en sunn og bra ungdomstilværelse er for trange, gitt dagens rådende normer. Normene kommer til uttrykk både gjennom velferdssystemene, fra foreldre og samfunnet rundt, men også gjennom holdninger og forventinger blant unge mennesker selv. Forventinger om ikke å skille seg ut, velge tradisjonelt eller ikke ha problemer, synes å være tydelige. I den foreløpig seneste nasjonale rapport fra Ungdata, ser vi at ungdom er mer hjemme, gjør mer lekser og drikker mindre. De har stor tro på fremtiden og begår lite kriminalitet (Bakken 2016). Tilsvarende trender ser vi også andre steder i Norden. Det gjenspeiler seg blant annet i forskningslitteratur som i titlene forholder seg ironisk til denne trenden, som for eksempel «*Om den stadig mere omsiggribende lovlydighet blandt unge i Danmark*» (Balvig 2006).

Sett under ett, synes det som om nyere forskningsbidrag på feltet domineres av studier med oppmerksomhet på hvordan ungdom som av ulike grunner faller utenfor skal hjelpes «tilbake i folden». Dette kan selvsagt være en viktig og rett prioritering. Samtidig kan det være en viss fare for at også forskningsbidragene bidrar til å øke det normative trykket om konforme ungdomsliv. Tidligere har eksempelvis forskere som Øian (1998) og Vestel (2004) gjennomført interessant og viktige studier av unge mennesker som velger utradisjonelt eller lever på siden av mainstreamsamfunnet. Trolig ville det være en fordel om i alle fall deler av norsk og nordisk forskning om ungdom i større grad kunne romme en ambisjon om også omfatte studier av de unge mennesker som av ulike grunn ikke følger hovedstrømmen, uten samtidig å tilnærme seg dette i termer av problem eller avvik.

DE MANGLENDE VOKSNE

Norsk ungdom flytter hjemmefra tidligere enn i mange andre land. Som Breimo et al. (2015) påpeker, innebærer denne overgangen til selvstendighet ofte en periode med «prøving og feiling», med det sikkerhetsnettet et fungerende hjem kan være. Uten foreldrepersoner, som kan gi både sosial og økonomisk sikkerhet, vil denne overgangen kunne oppleves både brå og usikker. Dette vil særlig gjelde ungdom som tidligere har vært under barnevernets omsorg. For disse ungdommene vil overgangen til voksenlivet kunne oppleves som langt raskere og i mindre grad foregå på egne premisser, sammenlignet med ungdom flest (Backe-Hansen et al. 2014, Breimo et al. 2015). I en studie av hvordan ungdom som har mottatt bistand fra barnevernet selv opplever overgangen til voksenlivet, finner Breimo et al. flere erfaringer som er felles for ungdommene. Det ene er en opplevelse av «limbo» i overgangen til selvstendighet, assosiert med en frykt for å bli overlatt til seg selv. Videre oppleves ofte bruddet med barnevernets omsorgsorienterte virksomhet og overgangen til NAVs aktivitetsfokus som brå, brutal, og forvirrende. I tillegg identifiserer også Breimo et al. en særlig sårbarhet blant ungdom som «faller mellom kommuner» under bruddet med barnevernets omsorg, ved at de er bosatt i en annen kommune enn hjemkommune (med omsorgsansvaret) når overgangen finner sted. I slike tilfeller kan manglende samarbeid mellom hjemkommune og bostedskommune medføre at ungdommen opplever manglende ettervern og oppfølging ved fylte 18 år (Breimo et al. 2015).

Historien om manglende voksenpersoner som kan gi støtte i overgangen til voksenliv, er imidlertid ikke forbeholdt ungdom under barnevernets omsorg. Snarere gjentas stadig behovet for ressurssterke voksne, som følger opp og bistår ungdommene i vanskelige livssituasjoner, i store deler av litteraturen som fra ulike vinklinger omhandler ungdom med behov for sammensatte velferdstjenester (se Anvik og Gustavsen 2012, Myklebø 2012a, Rambøll 2012, Hartberg og Hegna 2013, Backe-Hansen et al. 2014, Ose et al. 2014, Anvik og Waldahl 2016). I sin studie av unge i sårbare livssituasjoner, fant Anvik og Gustavsen (2012) en gjennomgående tendens til at ungdom som sliter i liten grad har opplevd voksne som har sett dem eller fanget dem opp i tilstrekkelig grad (se også Olsen og Jentoft 2010). Ifølge Anvik og Gustavsen (2012) er erfaringen av ikke å bli sett også en vesentlig bidragsyter til videre marginalisering, som forsterker følelsen av ensomhet og utrygghet også i senere overganger til utdanning og møte med arbeidslivet. I tråd med dette argumenterer Follesø (2010) for at ungdom med vonde erfaringer fra tidligere relasjoner til voksne, kan ha utviklet en grunnleggende mistillit til nære voksne, myndigheter og samfunnet generelt.

I en studie av unge uføre fant Olsen et al. (2009) at brorparten av sakene de fikk innsyn i var preget av omsorgssvikt i tidlig oppvekst. I den forbindelse stiller Olsen et al. også spørsmål ved hvorvidt begrepet «omsorgssvikt» i denne sammenheng bør kunne inkludere historier om «overbeskyttelse», i den forstand at foreldre bidrar til en form for «tillært hjelpeløshet» ved ikke å gi barn tilstrekkelig trening i å mestre utfordringer (se også Ose et al. 2010). I studien fanget de også opp sterke historier om overgrep. Et viktig funn var at siden omsorgssvikt ofte ble forbundet med lav sosioøkonomisk status, så opplevde barna fra familier som ble oppfattet som ressurssterke at deres historier om omsorgssvikt og overgrep i mindre grad ble trodd på (Olsen et al. 2009).

Foreldrenes og hjemmesituasjonens betydning er poengtert i de delene av litteraturen som omtaler sosial arv og sosioøkonomisk reproduksjon. Myklebø (2012a) viser til at det i NAV-systemet benyttes begreper som «andre-generasjonsbrukene» og «flergenerasjonsbrukere»

og lignende begreper, for å beskrive tilfeller hvor flere generasjoner i samme familie har svak tilknytning til arbeidslivet og en historie som trygdemottakere. I undersøkelsen fremgår det at veiledere hos NAV opplever betydelige utfordringer når de ikke lykkes i å spille på lag med, eller endog oppfatter seg motarbeidet av foreldrene til ungdommene (Myklebø 2012a). I Ose et al. (2014) sin studie av unge brukere med sammensatte behov fremkommer det likeledes at veiledere hos NAV opplever relativt få unge brukere fra familier de oppfatter som ressurssterke. I de tilfellene hvor ungdom fra ressurssterke familier kommer til NAV, antydes det at disse oftere kommer med tydeligere diagnoser og definerte sykdommer.

Det er godt kjent at sosial bakgrunn er av stor betydning for hvordan ungdom gjør det i utdanningssystemet og senere i arbeidslivet. For eksempel presterer barn av foreldre med høy utdanning bedre i grunnskolen, de har bedre gjennomstrømning i videregående og de tar i større grad høyere utdanning (Ekren 2014). Generelt vet vi også at helsen jevnt over er bedre jo høyere man befinner seg i det sosioøkonomiske hierarkiet, også blant barn og unge (Dahl et al. 2014). I en studie av sammenhengen mellom psykiske plager og sosioøkonomisk bakgrunn finner Sletten (2015) at det særlig er ungdom nederst i statushierarkiet som skiller seg ut med å rapportere flest psykiske helseplager (se også Hartberg og Hegna 2013). Disse skiller seg også ut ved at de opplever flere ulike symptomer på psykiske plager som kan gi inntrykk av en generell «nedstemthet» (Sletten 2015).

Igjen må imidlertid årsakssammenhengene forstås som komplekse og sammensatte (Anvik og Gustavsen 2012, Dahl et al. 2014, Sletten 2015). Psykiske vansker, for eksempel, rammer barn og unge fra alle typer familier. Som Sikveland (2013) viser til, kan det i midlertid være slik at ressurssterke familier i økt grad kan tilby oppfølging og beskyttende miljøfaktorer, som gjør at unge i økt grad mestrer å gjennomføre videregående opplæring og komme seg inn i arbeidslivet, til tross for psykiske problemer (Sikveland 2013). I konklusjonen fra sin studie av unge funksjonshemmetes møter med NAV, trekker også Wik og Tøssebro (2013) frem at bistanden fra NAV treffer bedre i de tilfellene hvor brukeren har mer personlige og sosioøkonomiske ressurser. De ressurssterke brukerne er også de som er mest fornøyde med samarbeidet med NAV, som utøver mest brukervedvirkning og som oppnår best resultater, sammenlignet med mindre ressurssterke brukere (Wik og Tøssebro 2013). Også i Rambølls (2012) studie av helsetilbudet til unge fremkommer perspektiver på at unge med ressurssterke foreldre mottar bedre helsetilbud. Dette har delvis sammenheng med at ressurssterke foreldre kan bistå ungdommene med å imøtekomme de utfordringene som generelt gjør ungdom til en sårbar gruppe i helsevesenet, som kjennskap til å navigere i tjenestene, kunnskap om rettigheter, og muligheten til «å stå på kravene» (Rambøll 2012).

Gitt den stadige påpekningen av kvantitative sammenhenger til sosioøkonomisk bakgrunn, og de kvalitative studienes vektlegging av hjemmeforhold og fraværende voksenpersoner som bakenforliggende forhold, er det påfallende hvor få av studiene vi har gjennomgått som spesifikt utforsker foreldres rolle og perspektiver i problemstillinger som knyttes til unge i utfordrende livssituasjoner. Likeledes er det få studier som undersøker hvordan tjenestene i økt grad kan tilpasses for å benytte foreldre som ressurs i arbeidet med sårbare unge. Et interessant unntak er Rambøll (2012), som argumenterer for at å innrette mer informasjon om unges rettigheter til foreldre, slik at foreldre kan treffe bedre beslutninger og fungere som formidlingsledd mellom helsepersonell og sine barn.

Som vi har sett, er det klare sammenhenger mellom barn og ungdoms forutsetninger for å lykkes i skolen, ha god helse og finne fram i hjelpeapparatet og deres sosioøkonomiske

bakgrunn. Vi snakker i denne sammenhengen om familie og foreldre. Fra ulike undersøkelser om forholdet mellom barn/ungdom og foreldre, vet vi, særlig med referanse fra siste Ungdataundersøkelse (Bakken 2016), at dagens ungdom i økende grad rapporterer om at de er godt fornøyde med foreldrene sine og opplever dem som viktige støttespillere i hverdagen. Samtidig ser vi at ungdom som sliter i liten grad involverer foreldrene i sine bekymringer og problemer (Anvik og Waldahl 2016). De forteller som skam og skyld, at de ikke vil påføre foreldrene sine ekstra belastning eller bekymring. Mange ungdommer opplever å være ensom og alene i en vanskelig livssituasjon. Ungdataundersøkelsene viser også at de som rammes av dårlig psykisk helse først og fremst er unge som *ikke er godt tilpasset* med familie, på skole og fritidsarenaene (NOVA 2015).

UNGE OG MEDVIRKNING

På tvers av de ulike tjenestene som berører unge med sammensatte behov for velferdstjenester, har ulike former for brukermedvirkning og inkludering av de unges egne perspektiver i de senere årene vokst frem som en gjennomgående målsetting (Straume 2014, Husøy 2015). Innen både kommunale helse- og omsorgstjenestene og i spesialisttjenestene er brukermedvirkning, både på individ- og systemnivå, rettighetsfestet i gjeldende lovverk (Rambøll 2012). For NAV har større grad av brukermedvirkning vært en uttalt målsetting siden NAV-reformen ble iverksatt i 2006 (Hilsen og Skinnarland 2015). Gitt det ovennevnte behovet for individuelle tilpasninger, tilpasset den enkeltes helhetlige livssituasjon, fremstår også inkludering av unges egne perspektiver i utformingen av den enkeltes tjenestetilbud som avgjørende for å lykkes. Opplevelsen av reel medvirkning er også i seg selv et viktig kriterium for å lykkes, i situasjoner hvor oppbygging av tillit, trygghet, opplevelse av å bli hørt, og mestringsfølelse står sentralt (Follesø 2010, Wik og Tøssebro 2013).

Litteraturen peker imidlertid også på flere barrierer for å få unges stemmer aktivt inn i utformingen av tjenestetilbudet, både individuelt og på systemnivå. Som Anvik og Eide (2011) påpeker, fungerer brukermedvirkning best i de tilfeller hvor mål og problemforståelse er delt mellom brukere og tjenesteyter. Mangel på en helhetlig forståelse av ungdommenes sammensatte utfordringer, og de ulike velferdsaktørens ulike problemfokus, kan, sammen med generell mistillit og mistro, derfor utgjøre et vesentlig hinder for brukermedvirkning (Anvik og Eide 2011).

Det er også kjent at ressurssterke brukere har best utbytte av brukermedvirkning, mens manglende tiltro til egne evner og begrenset oversikt over rettigheter og muligheter gjør brukermedvirkning vanskelig. Således kan endog krav til brukermedvirkning og vekt på egenaktivitet være et potensielt hinder, særlig der brukeren har nok med å håndtere egen helse og livssituasjon (Anvik og Eide 2011). Som det ofte påpekes i de metodiske delene av litteraturen, er det også slik at evnen til å reflektere og språkliggjøre egen situasjon er avhengig av alder, modning og livssituasjon (Thrana et al. 2009, Anvik og Gustavsen 2012). Å sikre reell medvirkning krever derfor høy veiledningskompetanse i tjenesteapparatet.

På systemnivået påpeker Hilsen og Skinnarland (2015) særlig utfordringer med å rekruttere unge til NAVs brukerutvalg, som har til hensikt å tilpasse tjenestene til brukernes behov. Hilsen og Skinnarland (2015) viser til at mange av utvalgene har relativt høy gjennomsnittsalder, og at særlig dårlig organiserte grupper, som eksempelvis ungdom med rusproblemer og personer med psykiske lidelser, er dårlig representert. Det antydes et behov for å tilpasse form og innhold på en måte som gjør det mer attraktivt og lettvent for unge å delta. En problemstilling er for eksempel at det kan være problematisk for ungdom å stille på utvalgsmøter som finner sted i skoletiden. Undersøkelsen peker dessuten på alternative former for involvering kan være en måte å inkludere lite organiserte grupper som ungdom. Eksempler er ad-hoc møter og at utvalgene driver mer oppsøkende virksomhet, for eksempel gjennom møter på fritidsklubber for ungdom (Hilsen og Skinnarland 2015).

I sin undersøkelse av helsetilbudet for unge finner Rambøll (2012) at det finnes svært få arenaer for brukermedvirkning for ungdom på systemnivå. Særlig på kommunalt nivå finner de at ungdom har få muligheter til å påvirke tjenestetilbudet. Til tross for at mange kommuner har etablerte ungdomsråd, finner Rambøll (2012) at helse- og omsorgstilbud sjelden er tema i disse. Undersøkelsen viser dessuten at brukerundersøkelser er lite utbredt i kommunene. De finner videre at unge er underrepresentert også i spesialisthelsetjenestens brukerråd. I undersøkelsen fremkommer det at det på daværende tidspunkt kun var to helseforetak som hadde opprettet egne brukerråd for ungdom. Rambøll registrer likevel et økende fokus på å involvere unge brukere i utviklingen av tjenestene, delvis som følge av mer generelle systemer etablert for å utvikle tilbudene basert brukernes erfaringer.

Rambøll (2012) viser også til at det gjennom nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten er gjennomført en rekke nasjonale brukerundersøkelser (under navnet «Pasopp»), som omhandler pasienters erfaringer med ulike spesialisthelsetjenester. Disse inkluderer ungdom over 18 år, og foreldre til barn og unge under 18. Egne erfaringer fra unge under 18 er imidlertid ikke inkludert, og Rambøll finner ikke at det er gjort egne analyser av brukerundersøkelsene som omhandler unges spesifikke erfaringer. I sin gjennomgang av eksisterende undersøkelser, konkluderer Rambøll (2012) med at unges stemmer ikke har kommet tydelig frem i brukerundersøkelsene på nasjonalt nivå.

Til tross for at brukermedvirkning synes bedre etablert på individuelt nivå i helsetilbudene, med høye ambisjoner i tjenestene, konkluderer Rambøll (2012) med at mange unge ikke opplever reell innflytelse. Individuell plan er særlig fremhevet som verktøy for å fremme brukermedvirkning og samordning på individnivå i helse- og sosialtjenestene. Rambøll (2012) viser imidlertid at det synes tilfeldig hvorvidt unge med rett til individuell plan får tilbud om det, og at det, blant dem som har individuell plan, er varierende kvalitet på arbeidet, særlig knyttet til brukernes opplevelse av reell medvirkning.

Borgernes muligheter for reell medvirkning i beslutningsprosesser i offentlige og byråkratiske organisasjoner har lenge vært et kjent problem (se for eksempel Arnstein 1969). Samtidig som offentlige institusjoners krav om brukermedvirkning blir stadig mer utbredt (eksempelvis innen helsevesenet, i NAV eller i kommunale beslutningsprosesser), blir det etter hvert også tydelig at terskelen for reell deltakelse kan være særlig vanskelig for unge mennesker. Systemene er uoversiktlige, hvilke skrevne og uskrevne agendaer som gjelder er utydelige, og de sosiale spillereglene i medvirkningsfora kan være intrikate. Faren for at ungdoms medvirkning i realiteten blir brukt som sandpåstrøing for beslutninger de i liten grad har hatt innvirkning på er derfor til stede, enten det er snakk om systemnivå,

organisasjonsnivå eller i egen sak (individnivå). Som et svar på dette er enkelte brukerorganisasjoner, slik som Unge funksjonshemmede og Mental Helse Ungdom, i ferd med å utvikle egne kurs og opplæringstiltak i aktiv brukervedvirkning. Dette er kurs som tilbys primært til egne medlemmer (Unge funksjonshemmede 2014, Olsen og Tesfai 2016).

I en evaluering av en rekke ulike prosjekter i NAV rettet mot utsatt ungdom, finner Frøyland og Fossetøl (2014) at synet på individuell plan som verktøy for brukervedvirkning varierende internt i NAV. Mens ledere og ansatte høyere opp i systemet fremhevet individuell plan som egnet verktøy, fremhevet veiledere og prosjektmedarbeidere i førstelinjen andre midler for å oppnå brukervedvirkning som viktigere. I førstelinjen ble tid til gode samtaler om realistiske mål og tiltak i dialog med ungdommen, fremhevet som viktigst for å sikre brukervedvirkning (Frøyland og Fossetøl 2014).

En lignende konklusjon kan en finne hos Wik og Tøssebro (2013), som i sin studie av unge funksjonshemmedes møte med NAV blant annet har undersøkt praktiseringen av arbeidsevnevurderinger med hensyn til brukervedvirkning. Wik og Tøssebro fant at arbeidsevnevurderinger og egnevurderinger knyttet til disse, hadde så perifer status blant både brukere og veiledere at potensialet for å fremme medvirkning var vanskelig å se for seg. Samtidig understreker de at det i den samlede kontakten og samtalene mellom brukerne og veilederne var mye mer oppmerksomhet rundt brukerens ønsker og ressurser enn hva vurderingene i arbeidsevnevurderingen og egnevurderingen isolert sett gav inntrykk av (Wik og Tøssebro 2013). Med andre ord viser funnene at en reel vurdering av brukervedvirkning krever et samlet bilde på kontakten mellom bruker og hjelpeapparatet, snarere enn spesifikke vurderinger av enkeltverktøy.

BLIKKET SOM GJØR

Som beskrevet ovenfor, er det i litteraturen en sentral erkjennelse at sammensatte problemstillinger krever sammensatte og individuelt tilpassede løsninger. Dette innebærer en vesentlig utfordring for et sektorsammensatt og delvis fragmentert hjelpeapparat, hvor de enkelte aktørene kan ha en tendens til å se og forstå ungdommene i lys av sitt avgrensede ansvars- og kompetanseområde.

Ulike problemforståelser vil kunne avlede ulike forståelser av hva som er riktige løsninger og god hjelp. Follesø (2011) beskriver to ulike forståelser av risiko blant henholdsvis hjelpere og ungdommene selv. Dette er et eksempel på hvordan ulike ståsteder avleder ulike problemforståelser. Follesø registrerer en tendens til at voksne i hjelpeapparatet beskriver risiko som ungdommers adferd (for eksempel skoleskulk, kriminalitet, isolasjon og tilbaketrekking), mens ungdommene selv beskriver følelser (som for eksempel ensomhet, utenforskap og fortvilelse). Videre kan også en tredje riskobeskrivelse avledes fra Follesø, hvor ungdommenes risiko, fra et videre samfunnsperspektiv, forstås som en risiko for uproduktivitet i økonomiske termer.

Et sentralt poeng er at de tre forståelsene av risiko avleder ulike problemdefinisjoner, innsatser og mål (Follesø 2011:146). For ungdommene selv, som opplever utenforskap og ensomhet, vil god hjelp være tiltak som fører til følelse av inkludering og samhørighet. For de voksne i hjelpeapparatet vil endret adferd være en målsetting, og adferdsregulerende tiltak, som sanksjoner og belønninger, vil kunne forstås som mest riktig. Fra det videre samfunnsperspektivet vil imidlertid tiltak som får ungdommene ut i produktive løp, som

skole eller lønnet arbeid, fremstå som riktig. Som Follesø selv bemerker, er en slik fremstilling av ulike perspektiver sterkt forenklet, og vil i beskrivelser fra virkelige ståsteder fremstå som langt mer nyanserte. Follesø sin fremstilling av hvordan ulike ståsteder medfører ulike problemforståelser og løsninger, er likevel viktig for å forstå kompleksiteten i hva som forstås som «god hjelp» til ungdom som møter sammensatte problemer.

I litteraturen fremstår flere slike perspektivforskjeller avhengig av ståsteder. Et eksempel er Ose (et al. 2014) sin beskrivelse av hvordan NAV veiledere opplever at deres «arbeid først» kommer i konflikt med helsevesenets «helse først». I slike tilfeller kan ulike problemforståelser skape barrierer for samarbeidet rundt den enkelte. Et tilbakevendende tema, fra flere av studiene som tar for seg hjelpeapparatet, er perspektivkonflikter mellom de som står i førstelinjetjenestene og aktører som befinner seg høyere opp i systemhierarkiene. De tidligere nevnte forskjellene i synet på individuell plan som verktøy for reel brukermedvirkning (Frøyland og Fossestøl 2014), er et eksempel på dette. Et annet gjentakende eksempel er synet på bruk av økonomiske ytelser (se for eksempel Drange et al. 2015, Myklebø 2012b). Således må møtet mellom hjelper og den vanskeligstilte ungdommen ikke forstås bare som et møte mellom ulike perspektiver fra tiltaksapparat og bruker, men som en arena hvor en rekke ulike problemforståelser og målsettinger møtes og forhandles om. Den tilbakevendende fortellingen om hvordan vellykket hjelp innebærer fleksibilitet, og at bakkebyråkraten må «strekke» regelverk og virkemidler, i tilpasningen av tilbud for den enkelte brukeren (Wik og Tøssebro 2013, Ose et al. 2014), kan forstås som et uttrykk for slik forhandling.

Som Sletten og Hyggen (2013) påpeker, er heller ikke forskningen samstemt om hva som utgjør gode tiltak ovenfor ungdom som sliter. I deres gjennomgang av studier som har undersøkt innsatser rettet mot frafall og utenforskap, finner de tilsynelatende motstridene konklusjoner om effekter. Mens kvantitative effektstudier ofte viser relativt små, om noen, effekter, er det en tendens til at kvalitative evalueringer som følger enkelttiltak og lokale satsinger ofte drar mer positive konklusjoner (Sletten og Hyggen 2013). I sistnevnte studier rapporteres i større grad god treffsikkerhet, og at både tiltaksdeltagere og tiltaksyttere opplever fungerende tiltak. Som Sletten og Hyggen (2013) skriver, kan det være flere grunner til dette, blant annet knyttet til objektivitetsproblematikk, tiltakstyper og sammenligningsgrunnlag. Et sentralt poeng er imidlertid at kvalitative studier ofte stiller andre typer spørsmål enn kvantitative effektstudier, og spør aktørene, hjelperne og ungdommen, hva de selv opplever som fungerende (Sletten og Hyggen 2013). Det gjør ikke nødvendigvis de kvalitative studiene mer egnet for å finne frem til de tiltak som fungerer best, ettersom dette som nevnt vil være avhengig av hvilke perspektiv, problemforståelse og målsettinger som legges til grunn. Funnene fra de kvalitative evalueringer om hva som fungerer, kan i følge Sletten og Hyggen ofte oppsummeres i «fire t-er: tidlig intervensjon, tilpasning av tiltakene, tett oppfølging og tverrgående samarbeid. I tillegg legges det ofte vekt på at tiltakene må håndtere helheten i de unges liv og inkludere de unges sosiale nettverk» (Sletten og Hyggen 2013: 48).

Som Sletten og Hyggen (2013) også påpeker, er det utfordringer knyttet til generaliserbarheten av funn av studier som evaluerer enkelttiltak og lokale satsinger. Dessuten, gitt den sterke vektlegging av individuell tilpasning, er det også et åpent spørsmål i hvilken grad generell og generaliserbar kunnskap kan gi treffsikre tiltak på individnivå, i et felt hvor individuell tilpasning fremheves som nøkkelen til å lykkes (Sletten og Hyggen 2013).

Vi har vist, i flere av avsnittene ovenfor, at det største problemet rundt unge i sårbare livssituasjoner ofte er at det er så mange eiere (Anvik og Gustavsen 2012). Går vi til ungdommen selv etter svar på hva som er god hjelp, er det ofte mye enklere, dette til tross for at ungdom er forskjellig, og står i ulike situasjoner (Follesø, Halås og Anvik 2016). De unge bryr seg ikke om hvorvidt «hun dama» jobber i kommunen eller i fylkeskommunen, om hun er saksbehandler eller rådgiver. Det de bryr seg om, og som er viktig for dem, er at det er en *person*, Leif eller Line, som ser dem og som møter dem med oppmerksomhet, tillit og som ikke gir dem opp. Å se og bli sett er, både i konkret og overført betydning, er en sentral eksistensiell dimensjon ved det å være menneske og ha relasjoner til andre mennesker. Dette gjelder for de unge, så vel som for den profesjonelle praksis, fagfolk som skal møte de unge og være i stand til å se og avhjelpe dem ut fra hele deres livssituasjon.

DET INDIVIDUELLE MØTET

Follesø (2010, 2011) har benyttet begrepet «magiske øyeblikk» for å beskrive opplevelsen av å få god hjelp, sett fra ungdommenes ståsted. Begrepet er diffust, men i Follesøs (2010, 2011) beskrivelser handler slike magiske øyeblikk ofte om å etablere relasjoner til ungdommene som individer og å treffe dem på deres premisser. Tid, tålmodighet og tillit er viktige komponenter, sammen med genuin annerkjennelse, respekt og personlig engasjement fra de voksne i møte med ungdommene (Follesø 2011).

Follesøs «magiske øyeblikk» kan i mange av beskrivelsene se ut til å fordre en type nærhet som hun selv beskriver som «vennskapslignende relasjoner i en profesjonell kontekst» (2011:93). Som Follesø (2011) selv skriver, skaper slik nærhet etiske dilemmaer og en rekke, både personlige og faglige, utfordringer. I mange tilfeller foreskrives dessuten en rolle som er på grensen av hva en kan forvente fra ansatte i hjelpeapparatet.

Fra ungdommenes synspunkt blir bistanden svært personavhengig, og kan bidra til ytterligere marginalisering der hvor relasjonen på en eller annen måte brytes (se Frøyland og Fossetøl 2014). Betydningen av slik nærhet har likevel klar støtte i den kvalitative litteraturen som tar utgangspunkt i førstelinjens og ungdommens egne opplevelser av god hjelp, og fremheves som et sentralt premiss til tross for de åpenbare utfordringene knyttet til slik tilnærming.

Å møte ungdommen på deres premisser beskrives gjennomgående som viktig i litteraturen. Det argumenteres for en form for oppsøkende virksomhet som beveger seg utenfor hjelpeapparatets hjemmebaner og ordinær arbeidstid. Rambøll (2012) finner at tilrettelegging av helsetjenester for ungdom blant annet handler om å ta høyde for spontane livsstiler ved å tilby drop-in timer og ha åpningstider som strekker seg utover normal arbeidstid. Siden fastlegen trekkes frem som en av de viktigste aktørene for ungdom med sammensatte behov (Ose et al. 2014), er det for eksempel bekymringsfullt at timebestillinger og ventetid, sammen med egenandeler og informasjon om rettigheter, oppleves som vesentlige barrierer for å oppsøke fastlegen (Rambøll 2012). Thrana et al. (2009) påpeker hvordan møter med skjemaer og avstengte kontorer hos NAV forsterker følelsen av å møte systemer snarere enn mennesker, og at ungdommene etterspør mer åpne steder med ansatte som har tid til å hjelpe og veilede dem.

Det er en felles tendens i litteraturen at det i fortellingene fra ungdom om nyttig hjelp er enkeltpersoner som trekkes frem, snarere enn system og tjenester. I mange tilfeller ser det ut til å spille liten rolle for ungdommen hvor disse hjelperne er ansatt, og i mange tilfeller har heller ikke ungdommene noe bevisst forhold til dette (for eksempel Thrana et al. 2009, Anvik og Eide 2011, Anvik og Gustavsén 2012, Backe Hansen 2014). I mange beskrivelser kan det virke som om det nettopp er følelsen av å treffe personer og ikke byråkratiske systemer som gir opplevelsene av god hjelp, sett fra ungdommenes ståsteder. Dette gir seg særlig uttrykk i hvordan gode møter handler om å treffe fleksible personer, villige til å tøyne regelverk og tiltak for å gi skreddersydd hjelp til den enkelte (se for eksempel Anvik og Eide 2011, Frøyland og Fossetøl 2014). I Ose et al. (2014) sin undersøkelse av unges erfaringer med NAV fremgår det likeledes at opplevelsen av møtene i stor grad er personavhengig. Blant de med gode erfaringer fra slike møter, er det særlig det å bli møtt med forståelse for deres situasjon, av tilgjengelige og engasjerte kontaktpersoner hos NAV, som trekkes frem. I motsatt ende trekker de unge med dårlige erfaringer fra møter med NAV frem momenter som at kontaktpersoner har dårlig oversikt over regelverk, at regelverket fremstår som byråkratisk og lite fleksibelt, at ulike ansatte hos NAV gir ulike svar, at kontaktpersoner er utilgjengelig og at de opplever en følelse av å bli mistrodd eller motarbeidet av personer i NAV. Det er verdt å merke seg at mange av de med blandede erfaringer fra møtet med NAV oppgir å ha ulike erfaringer med ulike saksbehandlere (Ose et al. 2014).

Beskrivelsene av at ungdommenes opplevelser av møtet med hjelpeapparatet i så stor grad er avhengig av hvilke personer de treffer på i tjenestene, kan tolkes som en sterk kritikk av et rigid system. Samtidig viser også litteraturen at mange veiledere er i stand til å strekke regelverket og tiltakene i tilpasningen til den enkeltes behov, noe som demonstrerer en viss fleksibilitet også på systemnivå. Som Wik et al. (2012) beskriver, er det store forskjeller på hvordan ungdommene opplever oppfølgingen de får hos NAV, og dette er trolig en kombinasjon av forventinger, hvordan NAV klarer å tilpasse seg enkeltpersoners behov og, i noen tilfeller, faktisk forskjellsbehandling.

Som tidligere påpekt er det også tydelig at ungdommenes utbytte av møtet med hjelpeapparatet henger sammen med ungdommenes egne ressurser. Således er det et paradoks at mer målrettede og engasjerte ungdommer ser ut til å skape med engasjerte hjelpere, samtidig som det er de mindre ressurssterke brukerne som er mest avhengig av å ha engasjerte helpere (Wik og Tøssebro 2013). En vesentlig ressurs for å kunne nyttiggjøre seg av hjelpeapparatet og være mindre avhengig av hvem man støter på, er kunnskap om egne rettigheter og kjennskap til tjenestenes innhold. Som Rambølls (2012) undersøkelse viser, er internett en særdeles sentral kanal for informasjon overfor unge. Videre viser Rambøll til at man i Norge har et relativt godt utviklet apparat for spredning av helseinformasjon over internett, med mange ulike nettsider som formidler informasjon om helsetilbud til unge. De påpeker imidlertid at mange unge er lite kildekritiske, og at det er viktig å gjøre kvalitetssikret informasjon lettst mulig tilgjengelig på nettet, eventuelt i mer samlet form. Som Thrana et al. (2009) påpeker, kan informasjon om for eksempel skole- og utdanningstilbud bidra til feilvalg, dersom slik informasjon er lite etterrettelig og grenser mot reklame i form og innhold.

Det er en utbredt erkjennelse i litteraturen at det i liten grad kan vises til bestemte typer tiltak som fungerer i alle tilfeller. Tiltak som kan fungere på enkelte problemstillinger, kan få andre effekter når problemstillingene er sammensatt (Anvik og Eide 2011). Snarere fremheves det derfor at forutsetningen for å lykkes handler om helhetlige tilnærminger,

med individuell matching og tilpasning av tiltakene. Således er det tiltak som bidrar til tett oppfølging, samordning rundt brukeren og individuell tilpasning som beskrives som «god hjelp». Mer enn rett tiltak til rett person, fremkommer det at slik tilpasning også handler om riktig timing og kjeding av tiltak. For sterkt fokus på arbeid i perioder hvor ungdommene har nok med å håndtere helseproblemer, eller venting når de er klare for å orientere seg mot arbeidslivet, vil kunne virke mot sin hensikt (se for eksempel Anvik og Gustavsen 2012, Wik og Tøssebro 2013). Videre må også bistanden være fleksibel over tid. Bistanden bør ha rom for prøving og feiling, og tilpasses ungdommenes progresjon på en måte som skaper en motiverende totalpakke som bidrar til kompetanse og mestring (Follesø 2011, Frøyland og Fossetøl 2014, Breimo et al. 2015). Det må med andre ord foregå en «kontinuerlig matching», hvor tiltakene støtter opp under brukernes modningsprosess (Norvoll 2011). Uten slik matching kan opplevelsen av å bli overlatt til tilfeldige tiltak forsterke opplevelsen av ikke å bli tatt på alvor (Anvik og Gustavsen 2012), og, enda verre, bidra til en serie av nederlag som ytterligere minsker sjansen for å lykkes (Breimo et al. 2015).

HVILKE PROBLEMSTILLINGER ER DET BEHOV FOR MER KUNNSKAP OM?

Det meste av litteraturen som er gjennomgått i forbindelse med dette notatet, peker på behovet for mer kunnskap om de ulike temaene som tas opp. Særlig etterlyses det mer kunnskap om hvordan de komplekse sammenhengene i behov og problemstillinger påvirker hverandre, og hvordan psykisk helse påvirker skole, utdanning og arbeidsliv.

Selv om det finnes mye litteratur om de ulike problemene ungdom møter, er det lite forskning som evner å innta det helhetlige perspektivet som forskningen selv etterspør fra hjelpeapparatet. Det er vårt samlede inntrykk at kunnskapen om ungdom med sammensatte behov, i likhet med hva som hevdes om hjelpeapparatet, er fragmentert og usammenhengende. Selv om mange av studiene inkluderer ungdommenes egne erfaringer, tar store deler av litteraturen utgangspunkt i problemstillinger som sees fra de enkelte delene av hjelpeapparatet og sektormyndighetene. På denne måten forblir ungdomsperspektivet et brukerperspektiv, forstått ut av det enkelte prosjekts, tiltaks og velferdsaktørs ulike problemdefinisjoner og målsetninger. Det er behov for flere studier som tar utgangspunkt i hva som fremstår som relevant fra ungdommens egne perspektiver, og som følger dem over tid, gjennom ulike overganger og møter med ulike livssituasjoner.

Tett og individuell oppfølging beskrives som et primært suksesskriterium i store deler av litteraturen. Flere av studiene antyder likevel at slik nærhet også har sine utfordringer, knyttet til blant annet etiske dilemmaer, personavhengighet, og grensene mellom det personlige og det profesjonelle. Det finnes imidlertid få holdepunkter i litteraturen for hvor grensene for slik oppfølging bør gå, og for hvordan problemstillingene knyttet til slik nærhet kan håndteres.

Likeledes er det behov for å se nærmere på betydningen som tillegges voksenpersoner, familie, og sosial bakgrunn. Vi finner lite systematisert kunnskap om hvilke mekanismer som gjør at ungdom med mer ressurssterk bakgrunn opplever bedre utbytte av hjelpeapparatet. I den forbindelse er det nødvendig med studier som dekonstruerer begrepet «ressurssterke», og som systematiserer kunnskapen om hvilke forhold og mekanismer som gjør seg gjeldende

i møtet med hjelpeapparatet. Foruten å bidra til at hjelpeapparatet kan utformes for å treffe ungdom bedre, kan også slike studier ha et potensiale for å undersøke hvordan familie og andre personer rundt ungdommen kan trekkes bedre inn i hjelpen som tilbys. Som Rambøll (2012) etterlyser, er det særlig behov for å se nærmere på hvordan informasjon om rettigheter og hjelpeapparatet formidles og mottas, av både ungdommen og deres pårørende. Slike studier bør inkludere perspektiver på hvordan ungdom leter frem, sorterer, og videreformidler, informasjon på nettet og i sosiale medier.

REFERANSER

- Aas, Espen; Therese Dahl og Eva Karin Løvaas (2015): Brukerstyring: UTOPI eller praktisk mulig? I *Rus & samfunn*. 3/2015:20-22.
- Andersen, Marielle og Ottar Ness (2015): Arbeidsglede hos fagpersoner som møter unge voksne med sammensatte problemer. I *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, vol. 12(2):109-118.
- Anvik, Cecilie Høy og Ann Kristin Eide (2011): *De trodde jeg var en skulker, men jeg var egentlig syk. Ungdom med psykiske helseplager med svak tilknytning til skole og arbeidsliv*. NF-notat nr. 1001/2011. Bodø: Nordlandsforskning.
- Anvik, Cecilie Høy og Annelin Gustavsen (2012): *Ikke slipp med! Unge, psykiske helseproblemer, utdanning og arbeid*. NF-rapport nr. 13/2012. Bodø: Nordlandsforskning
- Anvik, Cecilie Høy og Ragnhild Holmen Waldahl (2016): *Når noen må ta regien. Om unge med psykiske helseproblemer: utfordringer, tiltak og samhandling på Island, Færøyene og i Norge*. NF-rapport nr. 1/2016. Bodø: Nordlandsforskning.
- Arnstein, Sherry (1969): A ladder of citizen participation, i *Journal of the American Institute of planners*, 35(4): 216-224.
- Backe-Hansen, Elisabeth; Mette Løvgren, Kristin Aarland, Hilde Anette Aamodt og Aina Winsvold (2014): *Til god hjelp for mange. Evaluering av Losprosjektet*. NOVA Rapport 13/2014. Oslo: NOVA.
- Bakken, Anders (2016): Ungdata. Nasjonale resultater 2016. Nova Rapport 8/2016. Oslo: NOVA.
- Balvig, Flemming (2006): *Den ungdom! Om den stadig mere omsiggribende lovlydighed blandt unge i Danmark*. Glostrup: Det Kriminalpræventive Råd.
- Bjaarstad, Siri, Kristin Augenie Randi Trane, Trond Hatling og Stian Reinertsen (2014): Nye trender innen arbeid og psykisk helse – sett i sammenheng med recovery. I *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, vol. 11(3):231-240.
- Bragstad, Torunn og Søren Brage (2011): Unge på arbeids- og helserelaterte ordninger. I *Arbeid og velferd*, 2/2011:36-47. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Breimo, Janne Paulsen, Johans Tveit Sandvin og Hanne Thommesen (2015): Trøblete overganger i et aldersdelt hjelpeapparat. I *Norges barnevern*, vol. 92(1):28-44.
- Bø, Tor Petter og Åsne Vigran (2014): *Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning*. SSB-Rapporter 2014/37.

- Dahl, Espen, Heidi Bergsli og Kjetil A. van der Wel (2014): *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Fakultet for samfunnsfag/Sosialforsk, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Drange, Ida; Kjetil Frøyland og Svenn-Erik Mamelund (2015): *Unge mottakere av tiltakspenger. Om betydningen av tiltakspenger for gjennomføring av utdanning og overgang til arbeid*. AFI-rapport 3/2015. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Edland-Gryt, Marit og Astrid H. Skatvedt (2014): Om tilgjengelighet og hindringer i LAVTERSKELSETTING. I *Rus & Samfunn*, 06/2014:14-16.
- Ekren, Rachel (2014): Sosial reproduksjon av utdanning? I *Samfunnsspeilet*, 5/2014.
- Follesø, Reidun (2010): *Det magiske øyeblikket. Hvordan komme i kontakt med ungdom som sliter*. Veileder fra Barne, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD).
- Follesø, Reidun (2011): *Gi viljen mulighet! Sluttrapport fra Ungdom i Svevet 2007-2010*. UIN-rapport 12/2011. Bodø: Universitet i Nordland.
- Follesø, Reidun, Halås, Catrine Torbjørnsen og Anvik, Cecilie Høj (2016): *Sett, hørt og forstått? Om profesjonelle møter med unge i sårbare livssituasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fossum, Sturla; Camilla Lauritzen, Svein A. M. Vis, Agnetha Ottosen og Kirsten B. Rustad. (2015): Samhandling mellom barnevern og psykisk helsevern for barn og unge – en litteraturgjennomgang. I *Norges barnevern, vol. 92(4):282-297*.
- Frøyland, Kjetil og Knut Fossetøl (2014): *Inkludering av ungdom i skole eller arbeid – 2. Tiltak, metoder, samarbeid og samordning i og rundt NAV-kontoret. Andre delrapport fra evaluering av utviklingsarbeid i 15 prosjektområder*. AFI-rapport 1/2014. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Gjertsen, Hege (2014): Vanskelig overgang fra videregående opplæring til arbeidsliv for elever med funksjonsnedsettelse – hvordan kan skolene bidra i denne prosessen? I *Søkelys på arbeidslivet*, vol. 31(1-2):60-82.
- Hagquist, Curt (2015): *SKOLELEVERS PSYKISKA HÄLSA*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter.
- Halvorsen, Bjørn; Ole Johnny Hansen og Jenny Tägtström (2012): *Unge på Kanten. Om inkludering av utsatte ungdommer*. Nord 2012:005. København: Nordisk Ministerråd.
- Hammer, Torild og Christer Hyggen (2013): Ung voksen – risiko for marginalisering, i Torild Hammer og Christer Hyggen (eds.) *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei mot voksenlivet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hartberg, Silje og Kristinn Hegna (2014): *Hør på meg. Ungdomsundersøkelsen i Stavanger 2013*. NOVA Rapport 22/2014. Oslo: NOVA.
- HOD (2016): # Ungdomshelse – regjeringens strategi for ungdomshelse 2016 – 2021. Oslo: Helse og Omsorgsdepartementet.

- Hilsen, Anne Inga og Sol Skinnarland (2015): *Et bedre NAV for brukerne. Modell for brukermedvirkning i NAV*. Fafo-rapport 2015:33.
- Husøy, Gjertrud (2015): Brukerperspektiv i psykisk helsevern – retorisk eller reelt? Utvikling sett i et historisk lys. I *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, vol. 12(4):317-324.
- Hyggen, Christer (2013): Unge i og utenfor arbeidsmarkedet i Norden. I *Søkelys på arbeidslivet*, vol. 30(4):357-378.
- Johansen, Oddbjørn; Ingunn Skjesol Bulling og Endre Kanestrøm (2014): *Samhandlingen rundt barn og unge med sammensatte behov i Overhalla kommune (SARBU)*. Rapport nr. 100, Steinkjer: Høgskolen i Nord-Trøndelag.
- Kalstø, Åshild Male og Therese Sundell (2011): Nordisk ungdomsledighet i etterkant av finanskrisen. Tiltak og virkemidler for unge arbeidssøkere. I *Arbeid og velferd*, nr. 3/2011:45-54.
- Kvamme, Ingunn og Nina Jentoft (2011): *Vi vil, vi vil – men får vi det til? En kartlegging av tiltak mot ungdomsproblemer i Knutepunkt Sørlandet*. Prosjektrapport nr. 3/2011. Kristiansand: Agderforskning.
- Markussen, Eifred og Idunn Seland (2012): *Å redusere bortvalg – bare skolens ansvar? En undersøkelse av bortvalg ved de videregående skolene i Akershus fylkeskommune skoleåret 2010-2011*. NIFU Rapport 6/2012. Oslo: Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Myklebø, Sigrid (2012a): Unge arbeidssøkere – hvem er de, og hva slags oppfølging trenger de fra NAV? I *Arbeid og velferd*, 1/2012:50-61.
- Myklebø, Sigrid (2012b): Hvordan følge opp unge arbeidssøkere? Erfaringer fra NAV. I *Arbeid og velferd*, 3/2012:49-60.
- Natland, Sidsel og Maja Rasmussen (2012): «Jeg var ganske usynlig...» Sju ungdommer om sine grunner for å avbryte videregående utdanning. I *Fontene forskning*, nr. 1/2012.
- Nordvoll, Reidun (2011): *Jeg vil ikke stå utenfor. Arbeid og utdanning sett med brukernes øyne*. AFI-notat 10/2011. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- NOVA (2015): *Ungdata. Nasjonale resultater 2014*. NOVA Rapport 7/15. Oslo: NOVA.
- Olsen, Terje og Aida Tesfai (2016): Ung med virkning? Opplæringsprogram til unge brukermedvirkere, i *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 13(1-2): 77-86.
- Olsen, Torunn S.; Nina Jentoft og Hanne Cecilie Jensen (2009): «Et liv jeg ikke valgte» Om unge uføre i fire fylker. FoU-rapport nr. 9/2009, Kristiansand: Agderforskning.
- Olsen, Torunn Skåltveit og Nina Jentoft (2010): Et liv jeg ikke valgte. I *Søkelys på arbeidslivet* vol. 27(3):206-216.

- Ose, Solveig Osborg, Roland Mandal og Siri Mordal (2014): *Utfordringer med ungdomssatsingen i Sør-Trøndelag. Et system- og aktørperspektiv*. Rapport nr. A26226. Trondheim: SINTEF.
- Owren, Thomas (2010): «Else skal på NAV» - om psykisk lidelse og begrepet funksjonshemming. I *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, vol. 7(3):228-237.
- Rambøll (2012): *Helsetilbud til ungdom og unge voksne*. Rapport IS-2044. Oslo: Rambøll.
- Rambøll (2014): *Evaluering av «Ung medvirkning og mestring – UMM»*. Oslo: Rambøll.
- Reinertsen, Anne B. (2014): Kjære Ronja. Om poststrukturell og posthuman hypertext lesing av ny lovgivning om Oppfølgingstjenesten som ledd i Ny Giv i Norge. I *Nordic Studies in Education*, vol. 34:265-278.
- Samland, Silje (2012): *Implementering av samhandlingsmodell for kommunale hjelpetjenester for barn og unge – en ressurs eller begrensning for intern samhandling?* Masteroppgave i endringsledelse, Universitet i Stavanger.
- Sanden, Heidi (2013) *Brukermedvirkning i statlige barnevernsinstitusjoner. En studie av ungdoms opplevelse av medvirkning under opphold i statlige barnevernsinstitusjoner*. Mastergradsavhandling, Fakultet for helse og sosialfag, Høgskolen i Telemark.
- Sikveland, Serina Fuglestad (2013): 18 år og snart uførepensjonist. I *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 2013/50:570-573.
- Sletten, Mira Aaboen (2015): Psykiske plager blant ungdom. Sosiale forskjeller og historien om de flinke pikene. I *Barn i Norge 2015*.
- Sletten, Mira Aaboen og Christer Hyggen (2013): *Ungdom, frafall og marginalisering*. Temanotat, Oslo: Norges forskningsråd.
- St. Meld. Nr. 30 (2011-2012): Se meg! En helhetlig rusmiddelpolitikk, alkohol – narkotika – doping. Oslo: Helse og omsorgsdepartementet.
- St. Meld. Nr. 33 (2015-2016): NAV i en ny tid – for arbeid og aktivitet. Oslo: Arbeids – og sosialdepartementet.
- Straume, Connie Liv (2014): *Tiltak drukner*. I *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, vol. 11(2):135-143.
- Sveen, Silje og Laila Tingvold (2015): «En har jo noen tanker om hvordan et ungt liv skal se ut, ikke sant?» En kvalitativ studie om unge brukere av hjemmetjenesten. Senter for omsorgsforskning, Rapportserie nr. 4/2015, Høgskolen i Gjøvik.
- Svendsen, Eva (2010): Ei historie om ungdom og livsmestring. I *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, vol. 7(2):178-181.

- Thrana, Hilde Marie; Cecilie Høj Anvik, Trond Bliksvær og Tina Luther Handegård (2009): *Hverdagsliv og drømmer. For unge som står utenfor arbeid og skole*. NF-rapport: 6/2009. Bodø: Nordlandsforskning.
- Tufte, Turid (2011): *Ungdom i Svevet, Nordlandsprosjektet*. Prosjektevaluering.
- Unge funksjonshemmede (2014): *Ungdom og medverking. Brukarmedverking for ungdom i helsevesenet*. Oslo: Unge funksjonshemmede.
- Vestel, Viggo (2004): *A community of differences. Hybridization, popular culture and the making of social relations among multicultural youngsters in "Rudenga", East side Oslo*. NOVA-rapport 15/2004. [Dr.avhandl.] Oslo: Universitetet i Oslo.
- Wik, Sigrid Elise og Jan Tøssebro (2013): *Unge funksjonshemmede i møte med NAV: Ett år med arbeidsavklaring*. Rapport 2013, Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Wik, Sigrid Elise, Jan Tøssebro og Eva Magnus (2012): *Unge funksjonshemmede og arbeidsavklaring*. Rapport 2012, Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Winsvold, Aina (2011): *Evaluering av prosjektet Sammen for barn og unge – bedre samordning av tjenester til utsatte barn og unge*. NOVA Rapport 18/2011. Oslo: NOVA.
- Ødegård, Atle og Elisabeth Willumsen (2011): Felles innsats eller solospill? En kvalitativ studie om tjenesteyteres samarbeid omkring barn og unge. I *Norges barnevern*, vol. 88(4):188-199.
- Øian, Hogne (1998). *Arbeidsfri og fritidsløs. Om unge arbeidsledige i Oslo og deres møte med det etterindustrielle lønnsarbeidsregimets krav om lineære karrierer*. [Dr.avhandl.] Tromsø: Universitetet i Tromsø.